КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЖОРНОВА Ольга Іллівна

Індекс УДК 371.1

МУЗИЧНО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО В...У ЗАСОБАМИ СУЧАСНОГО ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ

13.00.02- методика викладання музики
та методика музичного виховання

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-1998

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому обласному інституті вдосконалення вчителів.

Науковий керівник:	доктор філософських наук (з естетики), професор СЕМАШКО Олександр Миколайович, науковий співробітник інституту українознавства при Київському університеті ім.Т.Шевченка
Офіційні опоненти:	доктор мистецтвознавства, професор ІВАНИЦЬКИЙ Анатолій Іванович, завідувач кафедри фольклору та етнології Київського державного університету культури і мистецтв
	кандидат педагогічних наук ЦИБУЛЯ Елла Миколаївна, вчений секретар Українського центру культурних досліджень, Міністерство культури і мистецтв України, м.Київ
Провідна установа	Вінницький державний педагогічний університет, Міністерство освіти України, м.Вінниця

Захист відбудеться "30" березня 1998 р. о 14[00] год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К-01.34.01 у Київському державному університеті культури і мистецтв за адресою: 252133, м.Київ, вул.Щорса, 36, ауд. 610.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (252133, м.Київ, вул.Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження. Національне духовне відродження в Україні висуває на перший план проблему виховання людини, яка б пов'язувала свої особисті інтереси з національними, співставляла і враховувала інтереси свої і несвої, узгоджувала особистісне світобачення з гуртовим, сам здійснення з колективним життєтворенням. За таких умов, пріоритети в освіті надаються співпраці, партнерству, гуртовим проектам, реалізації індивідуальної мети як певного внеску в загальнозначущу справу.

Виховні традиції українського народу завжди були зорієнтовані на виховання почуття причетності до всієї нації, загалом людства, усвідомлення власної "життєвої місії" (М.Г.Стельмахович).

Найбільш пристосованими засобами виховання молодших школярів є дитячий фольклор. Він виступає як безпосереднє втілення культурно-виховних традицій народу, вимагає наслідування усталених зразків і спонукає до їх творчого прочитання, вчить використовувати набуті знання в різних життєвих ситуаціях, широко охоплює практичну сферу життєдіяльності дитини. Фольклор, і зокрема дитячий, як витвір колективної творчості народу, його світобачення і свідомості, націлює на загальнолюдське, акцентує на колективному перед індивідуальним, передбачає партнерство, співдію, співучасть, співтворчість у процесі актуалізації.

Колективне творення залучає особистість до живої участі у процесі соціокультурної творчості через відтворення традиції як діалектичного поєднання усталеного і динамічного, знайденого і пошукового, опробуваного і оновленого.

Тому вироблення у школярів поведінкового конструкту, який би включав як прагнення дотримуватись традиції, так і визнання новації як необхідної умови існування культури, є важливим завданням художньої педагогіки.

Особливої ваги в цьому процесі набуває етап початкової освіти. Психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку є такими, що найбільш відповідають художньо-творчій діяльності. Природна потреба у художньо-творчих видах діяльності обумовлює високий рівень внутрішньої мотивації. Нерозвинутість мовної форми спілкування спричинює превалювання невербальних проявів, жестикуляції, пантомімічних рухів, звуконаслідування, які і є дитячими проявами творчих потенцій. Таким чином, особиста творчість для молодшого школяра набуває першості перед споживанням мистецтва. Але художньо-творча діяльність в межах навчально-виховного процесу на етапі початкової освіти значно гальмується, і сензитивний період щодо творчого процесу не задіюється в повному обсязі. Це пояснюється і недостатньою обізнаністю із засобами мистецької виразності, особливо музичної, і превалюванням репродуктивних форм навчання, і неспроможністю дитини усвідомити і відтворити мистецькими засобами власне "Я".

Розв'язання складних завдань залучення дітей до музичної творчості значною мірою залежить від змістового аспекту освітніх програм і курсів, тобто доцільного

поєднання в них традиційних і нових елементів художньої культури, зокрема, музичного фольклору.

Стан наукової розробки проблеми. Проблеми художньої творчості привертали увагу таких дослідників, як О.А.Апраксіна, Н.О.Ветлугіна, О.М.Гавеля, Л.Г.Коваль, М.О.Кнабель, О.Г.Костюк, Г.М.Падалка та ін.

Психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку досліджували Е.І.Киричук, Б.С.Кобзар, Г.С.Костюк, Н.С.Лейтес, В.М.Поліщук, Н.І.Присяжнюк та ін.

Важливими з погляду на проблематику нашого дослідження є роботи, присвячені вивченню теоретичних засад народної художньої творчості (А.Я.Гуревич, Л.М.Коган, В.С.Цукерман та ін.).

Відродження української національної культури, народних традицій в навчально-виховному процесі та питання етнопедагогіки розроблені в працях таких науковців, як О.І.Довженок, В.Т.Скуратівський, М.С.Стельмахович, Е.М.Цибуля та ін.

Соціологічний аспект народної художньої культури привертав увагу І.С.Кона, І.Ф.Ляшенка, О.М.Семашка, В.О.Ядова та ін.

Підставою для постановки питання про відмінності педагогічних умов організації художньої творчості, що здійснюється за законами існування фольклорних зразків від художньої творчості, що наслідує професіональному мистецтву, слугують фундаментальні праці вчених-фольклористів Є.Ю.Алєксєєва, В.П.Анікіна, Ю.Є.Гусєва, С.Й.Грици, О.І.Дея, О.І.Довженок, І.І.Земцовського, А.І.Іваницького, А.Н.Сохора, К.В.Чистова та ін.

В педагогічній літературі проблеми музично-творчого розвитку засобами сучасного дитячого фольклору та педагогічного керівництва фольклорною творчістю в межах навчально-виховного процесу не досліджувались.

Все вищенаведене зумовило вибір теми дослідження "Музично-творчий розвиток учнів молодшого шкільного віку засобами сучасного дитячого фольклору".

Мета дослідження полягає у визначенні педагогічних умов організації фольклорної творчості дітей молодшого шкільного віку в межах навчально-виховного процесу.

Завданнями дослідження є:

1. Обґрунтувати психолого-педагогічні особливості фольклору як специфічну форму художньої творчості.

2. Визначити методологічні засади залучення молодших школярів до фольклорної творчості як необхідної ланки у їх музично-творчому розвитку.

3. Розробити критерії спрямованості на фольклорну творчість дітей молодшого шкільного віку.

4. Розробити педагогічну модель музично-творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого фольклору та експериментально перевірити її ефективність.

Дослідженням було охоплено 108 учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх шкіл № 81, 82 м.Запоріжжя. Дисертантка безпосередньо брала участь у його організації і проведенні як учитель музики, організатор позакласної та позашкільної роботи, керівник дитячих художніх колективів (хорового та фольклорного), керівник музичної студії при Запорізькому районному Будинку культури.

Дослідно-експериментальна робота тривала з 1988 по 1995 р. в три етапи.

На першому етапі (1988-1989р.р.) вивчалась наукова література, конкретизувався вибір методів дослідження, розроблялась педагогічна модель музично -творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого фольклору, створювалась програма "Сучасний дитячий фольклор", проводився констатуючий експеримент, метою якого було визначення умов реалізації фольклорної творчості молодших школярів у нерегламентованому спілкуванні.

На другому етапі (1989-1992 р.р.) відбувалось впровадження розробленої педагогічної моделі в навчально-виховний процес початкової школи, перевірялась ефективність обгрунтованого в дисертації алгоритму процесу музично-фольклорної творчості молодших школярів.

На третьому етапі (1992-1995 р.р.) узагальнювались результати дослідження, розроблялись методичні рекомендації для вчителів музики та початкових класів, керівників художніх колективів щодо залучення дітей молодшого шкільного віку до музично-фольклорної творчості, створювався методичний посібник "Сучасний дитячий фольклор".

Наукова новизна роботи полягає в обгрунтуванні сучасної фольклорної творчості дітей молодшого шкільного віку як початкового етапу в їх музично-творчому розвитку, визначенні методологічних засад впровадження фольклорної творчості в навчально-виховний процес, розробці педагогічної моделі музично-творчого розвитку учнів початкових класів засобами сучасного дитячого фольклору, дослідженні характеру взаємодії традиційного дитячого фольклору і новотворів у процесі природнього перебігу навчально-виховної роботи з молодшими школярами; визначенні критеріїв спрямованості дітей на фольклорну творчість.

Практичне значення роботи визначається впровадженням у навчально-виховний процес початкової школи педагогічної моделі музично-творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого фольклору, методичними розробками та практичними рекомендаціями щодо залучення до музично-фольклорної творчості дітей цього віку.

Дані досліджень можуть бути використані при розробці навчально-методичної літератури для студентів педагогічних закладів, методичних посібників для вчителів початкових класів, учителів музики, керівників дитячих художніх колективів, педагогів-організаторів художньо-творчої діяльності учнів молодшого шкільного віку засобами сучасного дитячого фольклору.

Вірогідність результатів дослідження та висновків дисертації забезпечується внаслідок використання комплексу взаємопов'язаних методів науково-педагогічного дослідження адекватних меті і завданням даної роботи, кількісним і якісним опрацюванням теоретичного і емпіричного матеріалу, вивченням передового педагогічного досвіду, експериментальною перевіркою розроблених положень і рекомендацій щодо музично-творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого фольклору.

Апробація результатів дослідження здійснювалась в процесі природнього перебігу навчально-виховної роботи в СШ № 81, 82, 99 м.Запоріжжя особисто автором даного дослідження. Ефективність експериментальних методик перевірялась як самим дисертантом у процесі роботи вчителем музики, керівником фольклорного ансамблю, викладачем факультативів, методистом інституту вдосконалення вчителів, так і опосередковано - шляхом узагальнення експериментальних методик, передового педагогічного досвіду, консультацій учителів музики, початкових класів, керівників дитячих художніх колективів, учителів дисциплін художньо-естетичного циклу, педагогів-організаторів.

Обговорення результатів дослідження відбувалося на всеукраїнських ("Початкова освіта - шляхи розвитку" (Запоріжжя, 1995 р.), "Нові педагогічні технології: проблеми і пошуки" (Луцьк, 1996 р.)) та міжнародних конференціях ("Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття" (К.-Чернівці, 1997 р.), "Теоретичні і методологічні засади формування культури студентської та учнівської молоді" (Київ, 1997 р.)).

Публікації. Основні положення та результати дослідження знайшли своє відображення у 5 публікаціях автора (з них 3 одноосібні): в журналі "Початкова школа", у збірнику наукових праць та збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дослідження обсягом 140 стор. складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (279 найменувань). Містить 3 рисунки, 6 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі аналізується стан розробки проблеми, визначається мета, завдання дослідження, розкривається новизна та практичне значення, описується апробація та впровадження результатів у практику.

У першому розділі "Теоретичні основи дослідження" розглянуто фольклор як специфічну форму художньої творчості, методологічні засади фольклорної творчості в молодшому шкільному віці та умови її реалізації.

Соціальна якість фольклорної творчості як колективного творення потребує розгляду соціально-педагогічного аспекту творчості взагалі. Залежність творчості

від соціальних умов, середовища, оточення підкреслюється такими вченими, як В.О.Моляко, В.В.Рибалка, К.Роджерс, А.Маслоу та ін. В основі такого підходу лежать дослідження про роль спілкування для розвитку психіки людини (А.А.Бодалєв, Л.С.Виготський, В.Ф.Ломов та ін.), принципову нерозчленованість діяльності і спілкування, зв'язок спілкування і пізнання (В.Г.Ананьєв, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв та ін.) та діалогічну природу мислення (В.С.Біблер, Г.Буш, Г.М.Кучинський та ін.).

Увага до групової організації творчості пояснюється необхідністю масового залучення дітей до процесу творення. Психолого-педагогічні принципи розвитку творчого потенціалу в групі, які сформульовано на сучасному етапі, та принципи розробки групових форм розвитку творчої активності учнів (І.М.Семенов, С.Ю.Степанов, В.О.Моляко, В.В.Рибалка та ін.) сприяють нівелюванню негативних та підсиленню позитивних сторін колективної творчості. Дослідження про підвищення ефективності творчості за умов урахування факторів, які можливо реалізувати лише в групі, здійснили О.М.Матюшкін, У.Кал, Х.Й.Лімейтс (спілкування), Г.М.Кучинський, І.М.Семенов, С.Ю.Степанов (діалогу), В.Оконь (дискусії).

Проблеми впливу соціального оточення на дитячу художню творчість та її колективну реалізацію залишилися малодослідженими, хоча є чимало наукових праць присвячених власне художній творчості, зокрема музичній (О.О.Апраксіна, Л.Г.Коваль, Н.О.Ветлугіна, Н.Л.Гродзенська, Л.О.Хлєбнікова, О.П.Щолокова та ін.). Специфічні особливості фольклору: колективність світобачення, шліфування зразка в часі, усне поширення, варіативність, авторська анонімність - свідчать про суттєві відмінності фольклорної творчості від самовираження мистецькими засобами. Тому педагогічні умови організації фольклорної творчості не можуть збігатися з творчістю, що здійснюється за принципами існування професіонального мистецтва і спрямована насамперед на самовираження.

Під фольклорною творчістю в межах навчально-виховного процесу ми розуміємо процес усного поширення художнього зразка з властивими йому рисами твору, який існує за принципами комунікації фольклорного типу (К.В.Чистов). Такими рисами, що обумовлюють його офольклорнення під час трансляції від особи до особи, є: змінюваність, варіативність в процесі пристосування до потреб і смаків певного гурту, анонімність внесених змін, новостворені елементи.

Методологічними засадами впровадження фольклорної творчості в навчально-виховний процес і визначення її як необхідної ланки в музично-творчому розвитку молодших школярів є: визнання колективного виконання первісною формою навчальної діяльності (В.В.Давидов); неможливість спостереження в цьому віці за власним "Я" без втручання дорослого (М.Таборідзе), пов'язування творчих проявів з ігровою діяльністю, яка виступає як спільна: логічність і послідовність

трансформації дитячої гри в художню творчість (Г.Кравцов); уявлення про фольклор як найприродніше і найглибинніше духовне начало людського життя та Концепція музичного виховання школярів на основі української національної культури (О.Я.Ростовський).

Фольклорна творчість в межах навчально-виховного процесу виступає як базова основа художньої творчості і з таких причин: генетично первинною є форма мислення образами, гельштатами, архетипами; створений дитиною метафористичний "образ світу" (О.М.Леонтьєв) наближається до образу світу пращурів, тим самим є дитині близьким і зрозумілим; ускладнення, що відбуваються в художньому сприйнятті світу дитиною відповідають поступовим ускладненням засобів художньої виразності та їх відокремленню від фольклору як синкретичного джерела різних видів мистецтв; колективне шліфування усталеного зразка чи новотвору сприяє "утягуванню" всіх дітей до художньо-творчої діяльності.

Умови реалізації фольклорної творчості молодших школярів було визначено під час констатуючого експерименту. Це потребувало розробки методики виявлення проявів фольклорної творчості дітей цього віку в нерегламентованому спілкуванні, вивчення типологічних груп молодших школярів щодо спрямованості на художньо-творчу діяльність такого типу та уточнення фольклорних інтересів у кожній групі.

Констатуючий експеримент здійснювався в перебігу навчально-виховного процесу автором дослідження: на уроках музики, під час позакласних та позашкільних заходів, в групах подовженого дня. Спостереження відбувалось упродовж повного шкільного дня. Це дало змогу з достатнім ступенем вірогідності визначати умови, за яких діти використовують фольклор у нерегламентованому спілкуванні, вивчити коло народнопісенного та ігрового матеріалу, яке поширюється в дитячому середовищі; здійснити відбір дидактичного матеріалу з метою його подальшого поширення за межі навчально-виховного процесу.

Завдання констатуючого експерименту розв'язувалися за допомогою опитування, "скритого" інтерв'ювання, бесід, тестування, тривалого та моментного спостереження, аналізу продуктів фольклорної творчості та самовираження, інших методів науково-педагогічного дослідження. При цьому діти навмисне або довільно були поставлені в умови вибору /не-вибору щодо фольклорної творчості і в ігровій, і в художньо-творчій, і в інтелектуально-пошуковій, і в культурно-освітній діяльності.

Виявлення проявів фольклорної творчості в нерегламентованому спілкуванні потребувало визначення критеріїв їх діагностики у молодших школярів. У процесі вивчення педагогічного аспекту фольклорної творчості та практичної діяльності з опанування автентичним фольклором з дитячим фольклорним ансамблем було сформульовано такі критерії прояву фольклорної творчості у дітей молодшого шкільного віку та визначено показники до них.

По І критерію - обізнаність з традиційною народною творчістю, в тому числі і дитячим фольклором: спрямованість на ознайомлення з фольклором, різножанровість репертуару, обсяг активного і пасивного репертуару.

По ІІ критерію - колективність в процесі актуалізації фольклору: поширення фольклорного зразка в дитячому середовищі; наявність потреби щодо актуалізації фольклору в гурті; реакція на зразки, що потребують пристосування до гуртових смаків і потреб.

По ІІІ критерію - спрямованість на новотворення: характер відтворення фольклорного зразка; характер просування інваріанту до новотвору; реакція на новотвори та їх подальше використання.

Припущено, що всі діти за рівнем спрямованості їх інтересів щодо фольклорної творчості розподіляються на три групи, які будуть типологічними для молодших школярів: група із стійким інтересом, група із ситуативними проявами інтересу, група з нестійким інтересом до фольклорної творчості.

Методика виявлення проявів музичної фольклорної творчості у дітей молодшого шкільного віку включала: аналіз активного і пасивного репертуару учасників експерименту (опис відбувався за методикою А.І.Іваницького); "вживлення" усталеного фольклорного зразка (далі - інваріант) та визначення шляхів його осучаснення, поширення в дитячому середовищі; вивчення характеру просування фольклорного інваріанту до новотвору; виконання дітьми низки художньо-творчих завдань відкритого типу. Засадами для цієї методики стали теоретичні положення про те, що ефективності художньо-творчої діяльності відповідає створений дитиною художній образ та використані задля цього адекватні мистецькі засоби виразності. Введення індивідуальних художньо-творчих завдань до методики виявлення проявів колективної фольклорної творчості є необхідним в зв'язку з тим, що передбачалася наявність певної кількості дітей, яким ближче створення художнього образу засобами самовираження, а не фольклорної творчості.

Результати констатуючого експерименту виявили, що до групи з стійким інтересом щодо фольклорної творчості увійшло 17% дітей; група дітей, що ситуативно проявляють інтерес до фольклорної творчості, виявилася найбільшою - 56%; група дітей з нестійким інтересом до фольклорної творчості складає 27%.

Було виокремлено характерні ознаки цих трьох типологічних груп.

Група з низьким рівнем проявів фольклорної творчості характеризується обмеженою кількістю фольклорних зразків як в активному, так і в пасивному репертуарі дітей. Їх інтерпретація в процесі відтворення маловиразна, внеособлена. Зразки однотипні, невеликі за обсягом, презентують найбільш поширені варіанти. Дитячі пісні нефольклорного походження. Реакція на невідомий зразок млява, малоемоційна, байдужа, інколи - з яскраво вираженим

незадоволенням тим, хто знає більше. Пропозиція вчителя вивчити нові лічилки, ігрові приговори, загадки, скоромовки, дитячі пісні підтримки з боку дітей не отримує. Взагалі, все, що потребує активності з боку дітей, сприймається пасивно-негативно. "Вживлення" фольклорного зразка відбувається повільно. Офольклорнення, осучаснення зразка мінімальні. При зіткненні під час актуалізації фольклору з непристосованим до дитячих потреб матеріалом спостерігається пряме ігнорування складних для репродуктивного відтворення елементів.

Група дітей, що ситуативно проявляють інтерес до фольклорної творчості, виявилася найбільш численною. Активний репертуар цих дітей значно перевищував за обсягом репертуар попередньої групи. Демонстрація обізнаності з дитячим фольклором відбувається із задоволенням. Діти емоційно реагують на нові фольклорні зразки, в тому числі і музичні. Оціночні судження висловлюють несміливо, особистісне ставлення слабо аргументоване. Офольклорнення усталеного зразка відбувається більш прискореним темпом у порівнянні з попередньою групою, зміни в інваріант вносяться без особливої напруги.

Діти цієї групи із задоволенням прагнуть творчої діяльності, але їм необхідний зовнішній поштовх, наприклад: пропозиція дорослого обрати на провідні ролі тих, хто більше за всіх знає лічилок або сам вміє їх створювати; приклад вчителя власного новотвору або сам процес творення "на очах" у дітей, а також вже створені іншими дітьми зразки з обов'язковим підкреслюванням віку їх авторів тощо. Найбільш вдалі варіанти змінених зразків та власне новотвори використовуються невимушено, без спонукань з боку дорослого, як правило, спочатку з ініціативи автора, а пізніше - і всього гурту дітей.

Група дітей із стійким інтересом щодо фольклорної творчості виявилася найменшою. Активний і пасивний репертуар дітей, що увійшли до цієї групи, складає велику кількість зразків. Серед них трапляються приклади в усталеному вигляді, що свідчить і на користь родинного виховання, і освіти (дошкільних закладів), і сучасні, створені дітьми на актуальні теми і, як правило, поширені в дитячому середовищі усно. Репертуар відрізняється багатожанровістю, розмаїттям сюжетів, які добираються відповідно ситуації. Нові зразки сприймаються зацікавлено. Ознайомлення з ними школярі пов'язують із власним життєвим досвідом. Реакція на незрозумілі елементи включає потребу і пояснення, і додаткової інформації, а пізніше - удосконалення та пристосування до своїх вимог. Первинні зміни можуть набувати вигляду поради з іншими дітьми.

Констатуючий етап експерименту довів, що більшість учнів молодшого шкільного віку ситуативно спрямована на фольклорну творчість. Але вона не регламентується з боку організаторів навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах і тому існує поза його межами. На цьому етапі дослідження зроблено висновок, що фольклорна творчість дітей може бути як

підсилена, так і послаблена. Так, практично підтверджена залежність між дитячою фольклорною творчістю і обізнаністю з іншими, суміжними з фольклором галузями знань (етнографія, історія, література ін.) та мистецтвом. Можна стверджувати, що чим більшими за обсягом знаннями з фольклору та мистецтва володіє дитина, тим з більшою готовністю вона включається у експериментальну фольклорну діяльність. Відтак потребує розробки науково обґрунтована педагогічна модель музично-творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого фольклору.

У другому розділі "Педагогічні умови організації музично-творчого розвитку учнів початкової школи засобами сучасного дитячого фольклору" розроблено педагогічну модель залучення молодших школярів до музично-фольклорної творчості в межах навчально-виховного процесу та проаналізовано результати впровадження педагогічної моделі.

Вихідні положення педагогічної моделі: усталений зразок дитячого фольклору (гра синкретичного характеру) стає ядром, навколо якого групується низка знань з різних наук та мистецтва; формостворюючим елементом є лейтмотивність. Функцію такого елементу виконує усталений зразок. Лейтмотивність сприяє інтеграції знань та формує цілісну картину світу. Синкретичність фольклору обумовлює поліфонічність художньо-творчої діяльності. Автономність і аутентичність окремих блоків та розміщення матеріалу за принципом концентричного кола уможливлюють спостерігання за динамікою музично-творчих проявів.

Педагогічна модель включає етап передреалізації, який розрахований на вчителів та батьків. Етап реалізації - це власне педагогічно організована музично-фольклорна творчість дітей молодшого шкільного віку. Базовою основою цього етапу є впровадження в навчально-виховний процес початкової школи програми з розвитку художньої творчості дітей засобами сучасного дитячого фольклору.

Під сучасним дитячим фольклором ми розуміємо продукти фольклорної творчості, які поширилися в дитячому середовищі і складають активний репертуар дітей. До нього ми відносимо також зразки, що характеризуються короткочасністю існування в активній формі, але продовжують зберігатися в пам'яті дітей у пасивному вигляді і стають основою для створення більш досконалих зразків.

Програма "Сучасний дитячий фольклор" вибудована на вивченому нами алгоритмі розвитку музично-фольклорної творчості молодших школярів. Алгоритм включає зміст, мету, провідне завдання для вчителя та прогнозування результатів. Алгоритм розраховано на три роки навчання і, відповідно, триразове повернення до зразків. Кожного разу тривалість періоду повернення зменшується, а змістове наповнення збільшується, як і темп роботи. Також, щоразу до вивченого зразка залучаються нові, як пов'язані з попереднім тематично або календарно. Ці нові ігри необов'язково використовувати за наведеним алгоритмом, але набутий дітьми

досвід набагато швидше трансформує їх в зразки дитячого фольклору. Таким чином, вони стають додатковим стимулом фольклорної творчості. Алгоритм уможливлює передбачення дій дітей і вчителя, накреслює напрями активних дій останнього та прогнозує результативність діяльності.

Метою програми "Сучасний дитячий фольклор" є музично-фольклорна творчість молодших школярів. Завдання полягають у залученні дітей до дитячого музичного фольклору, формуванні стійкого інтересу до співу як складової народної синкретичної гри, розвитку інтонаційної виразності як необхідної умови музично-фольклорної творчості, фор /ванні вмінь і навичок пристосування музичного дитячого фольклору до потреб соціальної групи.

Пр рамою передбачені пріоритетні напрями навчання культурі художньої творчості. Ними є:

– багатогранність зв'язків художньої творчості, музично-фольклорної, зокрема, та синкретичність процесу художнього творення - спрямованість на максимально можливе охоплення художньо-творчих діяльностей;

– глибинне проникнення в сутність фольклору через суміжні знання, традиції, обряди, ритуали, спілкування з носіями фольклорних знань;

– визнання за всіма і кожним права на внесок у культурну спадщину та існування різноманітних культурних шарів;

– шанобливе ставлення до будь-яких спроб художньої, в т.ч. і музично-фольклорної творчості;

– усвідомлення відносності кожного творчого акту.

В основу програми "Сучасний дитячий фольклор" покладені принципи діагностично-прогностичної її побудови, варіантності навчально-виховного процесу з використанням сучасного дитячого фольклору, трикратного повернення до матеріалу з різним ступенем прояву творчих елементів на кожному етапі (за принципом концентричних кіл), створення ситуації вільного вибору /не-вибору, поєднання цільності (закупчення) викладу матеріалу з розсередженням його засвоєння упродовж тривалого часу; тимчасовим поверненням до вивченої гри як засобу активізації асоціативних зв'язків.

У процесі розвитку музичної фольклорної творчості засобами сучасного дитячого фольклору використовуються різні види сумісної діяльності:

– сумісна ігрова - вивчення усталеного зразка, його застосування в гурті та пристосування до потреб цього гурту під час гри; формує згуртованість, організує спілкування, коригує міжособові відносини;

– сумісна пізнавальна - отримання додаткових знань з суміжних галузей науки та мистецтва; формує необхідні для художньої діяльності уміння і навички;

– сумісна творча - сумісне виконання творчих завдань; формує навички музично-фольклорної творчості;

– сумісна виконавська - участь у художній самодіяльності під час масових заходів, гуртове виконання власне створених дітьми зразків; допомагає, особливо на початковому етапі, полегшити і прискорити вивчення найбільш складних усталених зразків, де виконавські завдання потребують окремої роботи;

– сумісна пошуково-дослідна - виконання сумісних групових проектів пошукового характеру в галузі фольклористики, формує свідоме ставлення до своєї частки роботи як складової загальної справи;

– сумісна концертно-видовищна - організація та проведення масових заходів; сприяє усвідомленню спільної відповідальності за результати роботи (легко визначається і розуміється дітьми: вдало /невдало);

– сумісна культурно-просвітня - ознайомлення однолітків та молодших за віком дітей з фольклорними зразками в умовах нерегламентованого спілкування; формує потребу колективного шліфування, діти виступають як поширювачі сучасного дитячого фольклору.

На першому році навчання превалюють колективні форми роботи. Індивідуальне виконання тих чи інших завдань пов'язується із сприйманням гуртом, рештою дітей. Постійно акцентується увага на потребах всього гурту, вираженні уподобань спільноти, а не кожного окремо. На другому році навчання індивідуальні прояви світобачення та самовираження більш помітні. Тому і форми роботи поступово збагачуються індивідуальними, але питома вага сумісної діяльності значно перевищує першу. До того ж остання, здебільшого, використовується як самостійна діяльність з отримання додаткової інформації, надбання навички пошуково-дослідної роботи, а не власне художньої творчості. Лише на останньому етапі дві форми роботи - колективна і індивідуальна - досягають певної рівноваги. Це необхідно у зв'язку із значним збільшенням самовираження засобами мистецтва, зокрема, музичного. Таким чином, динаміка творчих проявів у учасників фольклорного ансамблю йшла в бік збільшення зразків фольклорної творчості на першому році занять, незначного збільшення фольклорних зразків та суттєвого приросту кількості творів самовираження на другому році і переважного росту в бік самовираження на третьому, останньому, році.

Тому вже з другого року роботи широко застосовуються створені в співавторстві з Жорновою О. спеціальні "Творчі завдання з розвитку художньої творчості молодших школярів". Вони відіграють роль проміжної ланки між колективними формами художньої творчості та індивідуальними.

Експериментально-дослідна робота дала велику кількість даних, які стосувались не тільки виокремлених критеріїв та показників до них, але й додаткових предикатів фольклорної творчості: змінюваності інваріанту як прояву дитячої творчості, структури класифікації внесених змін, цілей власне процесу змінюваності інваріанту, співвідношення колективного та індивідуального в музичній

фольклорній творчості, залежності продуктивності фольклорної творчості від свідомо поставленої мети створення нового, джерельної бази змістового наповнення продуктів музичної фольклорної творчості, міжособових стосунків у групі та рівня згуртованості як впливового фактору ефективності фольклорної творчості, стадій становлення учасників групи як сукупного суб'єкта фольклорної творчості з сформованим "Ми"-почуттям.

Виходячи із проблематики нашого дослідження, аналіз результатів повинен довести, що необхідною умовою і базовою основою розвитку художньої творчості молодших школярів повинна стати фольклорна творчість. Тому при аналізі результатів особлива увага була приділена співвіднесенню музичної творчості у школярів початкових класів, які склали контрольну групу (фольклорна творчість в ній виражалася спонтанно поза межами навчально-виховного процесу) і у молодших школярів експериментальної групи, у яких цілеспрямовано розвивалася музично-фольклорна творчість за створеним алгоритмом.

З метою об'єктивного підведення підсумків експериментальної роботи і визначення ефективності розробленої педагогічної моделі музично-творчого розвитку молодших школярів у межах навчально-виховного процесу ми виявляли позитивний приріст (у %) по кожному показнику в контрольній та експериментальній групах і співставляли їх. Так, у ході констатуючого експерименту було визначено, що 8,1% першокласників відзначаються високим рівнем в контрольній групі і 50% - в експериментальній; середній рівень сформованості цієї навички був зафіксований у 60,6% дітей в контрольній групі і 36,4% - в експериментальній; низький рівень становив відповідно 31,3% та 13,6%. По закінченні формуючого експерименту ми отримали такі результати: в експериментальній групі всі учні третього класу відзначалися високим рівнем музично-фольклорної творчості, в контрольній - 27,0% високим, 50,0% - середнім і 23,0% - низьким.

Аналіз отриманих даних довів, що вікові особливості дітей молодшого шкільного віку співпадають з найбільш сензитивним періодом щодо здійснення художньої творчості за типом фольклорної. Лише наприкінці початкової школи стає можливим самовираження мистецькими засобами. Це переконало нас в тому, що навчальна фольклорна творчість повинна бути не вибірковою формою роботи, розрізненими елементами специфічної художньо-творчої діяльності, здійснюватись час від часу, вторгаючись у традиційний процес розвитку художньої творчості школярів. Мова повинна вестись про перегляд фольклорної творчості як необхідної ланки входження дитини до світу художньої творчості, а сучасний дитячий фольклор - як засіб розвитку художньої творчості.

Аналіз та узагальнення отриманих у процесі наукового дослідження даних щодо музично-творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого

фольклору підвели до таких висновків в теоретичному, методологічному, педагогічно-методичному плані:

1. Фольклорна творчість є складним соціокультурним і педагогічним феноменом. Колективність творення, втілення групового світобачення, варіативність, усність поширення, анонімність є специфікою фольклорної творчості і відмінностями її від самовираження мистецькими засобами. Такі особливості якісно відрізняють педагогічні умови організації розвитку художньої творчості засобами мистецтва та за типом існування професіонального твору від творчості, що здійснюється за принципами існування фольклорного шару. Під фольклорною творчістю ми розуміємо процес усного поширення художнього твору з притаманними йому рисами фольклору, а саме: змінюваністю зразка, варіативністю в процесі пристосування до потреб і смаків гурту, а також новотвори, які відповідають таким вимогам: вони є виразниками колективного світобачення певної групи. Їх поширення в групі і за її межами виливається в колективне шліфування, зразок стає виразником загальної свідомості. Усна трансляція зразка від особи до особи згладжує, нівелює все особисте.

2. Фольклорна творчість та сучасний дитячий фольклор як її продукт є найбільш придатною формою організації творчої діяльності в молодшому шкільному віці. Дитячий фольклор більше орієнтує на стиль життя, на реалізацію творчого потенціалу в бутті, повсякденні. Спосіб життя створює передумови для розвитку творчих здібностей, організації буття як системи розвитку художньої творчості. Дитячий фольклор тісно пов'язаний з грою, а дитяча творчість є такою, що надихається під час ігрової ситуації, зароджується в ній і здебільшого в ній реалізується.

Художня творчість для дитини молодшого шкільного віку є синтетичною, потребує реалізації здібностей до різних видів мистецтва. Синкретична природа фольклору сприяє одночасному прояву різноманітних художньо-творчих навичок, усвідомленню виразності всіх мистецьких засобів. Фольклорна творчість як джерело різних видів мистецтва формує логіку сприйняття мистецтв в їх спорідненості і відмінності.

Фольклорна творчість як умови реалізації потребує усталеної групи. В дитинстві соціальні цінності диктує соціальна група, тому міжособові стосунки в групі та рівень згуртованості є впливовими факторами ефективності фольклорної творчості.

3. Змінюваність усталеного зразка як різновид художньої творчості відіграє важливу роль. Для того, щоб було внесено зміни, а не відкинуто зразок як такий, що не відповідає потребам групи, необхідною умовою є усвідомлення учасниками групи проблемної ситуації: що саме не подобається, які можливі варіанти поліпшення існують, якими засобами можна досягти мети тощо. Саме тому, на

початковому етапі здійснення фольклорної творчості особлива увага приділяється змінюваності зразка при усному поширенні. Змінюваність виступає як підгрунтя новотворення.

Всі зміни підлягають досить простій класифікації. Її утворюють групи з первинними і вторинними відхиленнями від інваріанту, та група новотворів. Розподіл зразків за групами відбувається за такими ознаками: швидкість внесених змін, їх чисельність та різноманітність, новизна зразка відносно інваріанта, якісна відмінність першого від останнього, превалювання новостворених елементів. Відповідно до класифікації фольклорних зразків ми виділяємо три рівні фольклорної творчості. Перший рівень - первинна фольклорна творчість, елементарне пристосування усталеного зразка до потреб спільноти, яке не впливає на трансформацію художнього образу. Мета: спрощення, зручність виконання, відповідність віковим можливостям. Превалює суб'єктивна новизна над об'єктивною. Другий рівень - художня адаптація зразка до уявлень про "краще" певної соціальної групи. Характеризується наявністю суттєвих змін: створенням варіантів з умовною рівновагою усталених елементів та нових. Це позначається на художньому образі. Третій рівень - створення нових зразків. Характеризується прагненням втілення в художньому образі певної події, явища, ситуації. За умови доцільної організації педагогічного процесу і підвищення ефективності всіх попередніх рівнів виникають нові зразки, в яких творчі елементи домінують над усталеними.

4. Педагогічними принципами організації фольклорної творчості дітей молодшого шкільного віку визначено такі: цілісність, поєднання національного та місцевого підходів при її здійсненні; перетину наукових знань; комплементарності фольклорної творчості з іншими аспектами навчально-виховного процесу; природовідповідності; особистісного спілкування та діалогічності; поширення зразка в часі і просторі.

5. Педагогічними умовами організації фольклорної творчості молодших школярів є: сумісна діяльність та педагогічно організоване спілкування; нестандартні форми контролю за творчими проявами; високий рівень згуртованості групи; передача фольклорного досвіду молодшим за віком дітям; тимчасове перебування дітей в іншому соціальному середовищі.

Найбільш суттєвою відмінністю даного дослідження від попередніх, які нам відомі, є використання фольклорної творчості в межах навчально-виховного процесу. Створений алгоритм музично-творчого розвитку молодших школярів підтвердив наші припущення про можливість педагогічного керівництва спонтанним фольклорним процесом. Якщо в попередніх роботах - наукових, методичних, практичних розробках і рекомендаціях - дитячий фольклор використовується в усталеному вигляді, а творчі прояви дітей при його актуалізації інтерпретували як

імпровізацію, підголосковий спів тощо, то в нашому дослідженні ми приділяємо увагу власне змінюваності як підґрунтю новотворення.

Іншою відмінністю нашого дослідження є те, що ми на всьому етапі дослідження використовували як усталені, так і оновлені зразки музичного дитячого фольклору, діалектичне поєднання яких сприяло усвідомленню дітьми фольклору як динамічного явища, а не надбань минулої доби.

Третьою особливістю є те, що фольклорна творчість природно переростає в самовираження, не поділяючи дітей на здібних і малоздібних. Колективне шліфування зразків залучає до участі в фольклорній творчості всіх дітей.

Дане дослідження висвітлює лише питання музично-творчого розвитку засобами сучасного дитячого фольклору учнів початкових класів. Однак, результати експериментальної роботи свідчать, що для більшості дітей фольклорна творчість залишається первинною перед самовираженням і наприкінці молодшого шкільного віку. До того ж, результати спостереження дають підстави вважати, що спрямованість на фольклорну творчість притаманна дітям і дошкільного віку. Було виявлено, що творчий розвиток засобами сучасного дитячого фольклору сприяє розумінню виразних засобів різних видів мистецтв, а не лише музичних.

Тому, представлене дослідження можна розглядати як початок вивчення творчого розвитку дітей різних вікових груп засобами сучасного дитячого фольклору, синкретичний характер якого уможливлює оволодіння різними видами мистецтва, а не лише музичним, як у нашому випадку.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях:

1. Жорнова О. Приходьте на толоку! // Початкова школа. - 1997. - № 12. - С.60-61.

2. Жорнова О.І. Фольклорна творчість молодших школярів: результати дослідної роботи та їх обговорення // Професійне становлення педагогічних працівників: Зб. наук. пр. Запорізького обласного інституту вдосконалення вчителів. -Вип. 5.- Запоріжжя, 1997. -С. 31-36.

3. Жорнова О.І. Алгоритм музично-фольклорної творчості // Професійне становлення педагогічних працівників: Зб. наук. пр. Запорізького обласного інституту вдосконалення вчителів. -Вип. 5.- Запоріжжя, 1997. -С. 37-41.

4. Локарева Г.В., Жорнова О.І. Старовинна гра як засіб естетичного розвитку молодшого школяра // Початкова освіта - шляхи розвитку: Матеріали наук.-практ.конф. у 3-х частинах, 10-12 квітня 1995 р. - Ч.III. - Запоріжжя: ЗДУ, 1995. - С.65-69.

5. Жорнова О.І., Жорнова О.І Деякі аспекти художньо-естетичного розвитку дітей // Нові педагогічні технології: проблеми і пошуки: Матеріали наук.практ.конф. -Луцьк, 1996. - С.66-68.

6. Жорнова О.І., Жорнова О.І. Дитячий фольклор як фактор творчої діяльності // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття: Матеріали п'ятої Міжнародної наук.-практ.конф. - К. - Чернівці, 1997. - С.190-192.

Жорнова Ольга Іллівна. Музично-творчий розвиток учнів молодшого шкільного віку засобами сучасного дитячого фольклору. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - методика викладання музики та методика музичного виховання.

Київський державний університет культури і мистецтв. Київ, 1998 р.

У дисертаційній роботі досліджено проблему музично-творчого розвитку молодших школярів засобами сучасного дитячого фольклору в межах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Розроблено алгоритм музично-фольклорної творчості молодших школярів.

Ключові слова: молодші школярі, сучасний дитячий фольклор, фольклорна творчість, музично-творчий розвиток.

Жорновая Ольга Ильинична. Музыкально-творческое развитие учащихся младшего школьного возраста средствами современного детского фольклора. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - методика преподавания музыки и методика музыкального воспитания.

Киевский государственный университет культуры и искусств. Киев, 1998 г.

В диссертационной работе исследована проблема музыкально-творческого развития младших школьников средствами современного детского фольклора в рамках учебно-воспитательного процесса общеобразовательной школы. Разработан алгоритм музыкально-фольклорного творчества младших школьников.

Ключевые слова: младшие школьники, современный детский фольклор, фольклорное творчество, музыкально-творческое развитие.

Olga I.Zhornova. The problem of musical and creative development of junior schoolchildren by means of modern children's folklore- Manuscript.

Dissertation on competing the scientific degree of a candidate of pedagogical sciences by speciality 13.00.02 - methods of teaching music and methods musical education.

Kyiv State University of Culture and Arts. Kyiv, 1998.

Dissertation deals with the problem of musical and creative developments of junior schoolchildren by means of modern children's folklore on the basis of education process at general secondary school.

Algorythm of the process of musical and folklore creative work of junior schoolchildren is worked out.

Key-words: junior schoolchildren, modern children folklore, folklore creative work, musical creative development.